ДЬУЛУРҔАН

түһүлгэ дуораана

Хапсаҕай аан дойдуга хардыылаата

Атырдьах ыйын 24—25 күннэригэр Кыргызстан киин куоратыгар Бишкеккэ, саха төрүт көрүҥэр, хапсаҕайга Аан дойду бастакы чемпионата ыытылынна. Бу дьоһун тэрээһин саха спорка историятын кэрэ бэлиэ түгэнинэн буолар.

Бастакы чемпионакка Европа, Азия, Хотугу Америка, Африка уонна Океания континенналарыттан барыта 92 спортсмен кэлэн хапсаҕайга күүһүн холосто. Бары да күөн көрсүү араас көрүҥэр балачча ситиһиилээх, тустууга үөрүйэхтээх дьон диэххэ сөп. Оттон Россия хамаандатын аатын Саха сирэ, Бурятия, Тыва, Алтай, Татарстан 24 бөҕөһө көмүскээтэ.

Чемпионакка кытыннылар: Азербайджан, Беларусь, Болгария, Египет, Финляндия, Индия, Иран, Италия, Казахстан, Кыргызстан, Македония, Монголия, Румыния, Россия, Турция, АХШ, Узбекистан, Ливия, Грузия бөҕөстөрө.

Күрэхтэһии эр дьоҥҥо алта ыйааһыҥҥа ыытылынна уонна 75 диэри, 75-тэн үөһэ кг ыйааһыннарга муҥутуур кыайыылаахтары быһаарар түһүлгэлэр тэрилиннилэр. Муҥутуур кыайыылаахтар 3000 доллар харчынан, сиэдэрэй оҥоһуулаах чемпионнар курдарынан уонна бриллианнаах мэтээллэринэн наҕараадаланнылар. Ыйааһыннарга бастаабыттар 500, иккистээбиттэр 300, үһүс буолбуттар 200 доллар харчынан бэлиэтэннилэр.

Икки күннээх хапсыһыылар кэннилэриттэн биир дойдулаахтарбыт **Пантелеймон Николаев, Петр Константинов, Тимур Николаев, Роман Николаев, Николай Николаев, Никита Хабаров** хапсаҕайга аан дойду бастакы чемпионатын кыайыылаахтарынан буоллулар.

“Муҥутуур кыайыылаах чөмпүйүөн аатын атын омук бөҕөстөрө ылбыттара куһаҕана суох, итинэн саха хапсаҕайыгар болҕомто аан дойдуга күүһүрэр, суон сураҕырар. Биһиги уолаттарбыт алта ыйааһыҥҥа бастакы, иккис, үһүс миэстэни ылан, үөрүүбүт улахан. Чаҕылхай киирсиилэр буоллулар, бөҕөстөрбүтүгэр күүстэрин харыстаабакка, олус бэркэ хапсаҕай албаһын көрдөрбүттэригэр махтанабын! Биһиги түмсүүлээх, үрдүк култууралаах омук буоларбытын көрдөрөн кэллибит”, — диир аан дойдутааҕы бастакы чемпионаты иилээн-саҕалаан тэрийбит Хапсаҕайга аан дойдутааҕы федерация президенэ **Вячеслав Нестеров.**

Бэлиэ тэрээһин аҥардас хапсыһыынан эрэ муҥурдаммата, Кыргызстаҥҥа тиийэн саха омук култуурата, үгэһэ, олоҕо көрдөрүлүннэ. Ол курдук, Клавдия, Герман Хатылаевтар салайар “Добун” этно-бөлөхтөрө, ырыаһыт Лэгэнтэй, хомусчут Дьүрүйээнэ саха тыынын биллэрэн киэн туттууну үөскэттилэр.

Чемпионнаабыт Роман Николаев эбээтэ **Варвара Петровна Николаева:** *“Күрэхтэһии үрдүк таһымҥа ааста. Саха буоларбытынан өссө киэн тутуннубут, хапсаҕайбыт аан дойду таһымыгар таҕыста. Араас омук дьоно хапсаҕай диэн тылы саҥаралларa истиэххэ да кэрэ эбит. Биһиги 5 кэрэ аҥар билсиһэ охсоммут, уолаттарбытыгар ыалдьан, былаахпытын тэлимнэтэн, ыһыытаан-хаһыытаан көмө буоллубут. Бырабыыталыстыбабыт салайааччытын солбуйааччы С. В. Местников күрэхтэһии бүппүтүн кэннэ кэлэн махтаммыта элбэҕи да этэр. Атын омуктар: “Какие офигенные болельщицы, вот почему у них ловкие хапсагаисты”,* — *дииллэр. Инники өттүгэр бырабыыталыстыбабыт өссө улахан болҕомто ууран, хапсаҕайбыт сайда турдун! Аныгы күрэхтэһиигэ Аан дойду муҥутуур кыайыылааҕынан САХА буоллун!*

Сиэммит Рома чөмпүйүөн үрдүк аатын ылбытыттан олус долгуйдубут, киэн тутуннубут. Утум салҕана турарыгар баҕардыбыт. Комментатор А. В. Васильев-Көрдүгэн Рома эһэтин Леонид Николаевы билиһиннэрбитигэр саалаҕа ытыс тыаһа хабылынна. Эҕэрдэ бөҕөтүн туттубут, хаартыскаҕа ыҥыран түһүстүлэр. Саха норуотун хапсаҕайа чэчирии сайда турдун!

Бастакы чемпионат ситиһиилээхтик түмүктэннэ, хапсаҕай аан дойдуга сүрэхтэннэ. Аны эһиилги чемпионат Дьокуускайга ыытыллара былааннанар.

Петр ПАВЛОВ.

Чемпионат түмүк көрдөрүүтэ

57 кг (10 кыттааччы): 1. Пантелеймон Николаев, 2. Егор Находкин (иккиэн Россия, Саха сирэ), 3. Аким Куулар (Россия, Тыва), 3. Родион Асканаков (Россия, Алтай).

65 кг (12): 1. Петр Константинов, 2. Сергей Николаев, 3. Кирилл Павлов (үһүөн Россия, Саха сирэ), 3. Беккасил Жангабай (Казахстан).

75 кг (16): 1. Тимур Николаев, 2. Иван Семенов (иккиэн Россия, Саха сирэ), 3. Сангади Ульзетуев (Россия, Бурятия), 3. Исламбек Орозбеков (Кыргызстан).

75-кэ диэри кг, муҥутуур кыайыылааҕы быһаарыы (40): 1. Сандан Гармаев (Россия, Бурятия), 2. Тимур Николаев (Россия, Саха сирэ).

85 кг (16): 1. Роман Николаев, 2. Константин Власов, 3. Аян Петров (үһүөн Россия, Саха сирэ), 3. Михаил Болганов (Россия, Хакасия).

95 кг (18): 1. Николай Николаев, 2. Максим Толмачев, 3. Дьулустан Калачев (үһүөн Россия, Саха сирэ), 3. Артыш Ооржак (Россия, Тыва).

95-тэн үөһэ кг (20): 1. Никита Хабаров, 2. Даниил Иванов (иккиэн Россия, Саха сирэ), 3. Аюр Нимаев (Россия, Бурятия), 3. Самдан-Демир Хайа (Россия, Тыва).

75-тэн үөһэ кг муҥутуур кыайыылааҕы быһаарыы (34): 1. Амгаланбаатар Нямсурэн (Монголия) 2. Дьулустан Калачев (Россия, Саха сирэ).

манчаары оонньуутун көрсө

Өрөспүүбүлүкэ өттүттэн болҕомто улахан

Успуорт улахан түһүлгэтэ, XXII төгүлүн ыытыллар «Манчаары оонньуулара» эһиил от ыйын 1–6 күннэригэр Тааттаҕа буолар. Оонньууларга бэлэмнэнии үлэтэ улууспут хас биирдии олохтооҕун долгутар.

Соторутааҕыта Саха Өрөспүүбүлүкэтин физическэй култуураҕа уонна успуорка миниистирин эбээһинэһин толороочču **Гаврил Мохначевскай,** «Модун» успуорт комплексын дириэктэрин эбээһинэһин толороочču **Иван Борисов,** ону тэҥэ успуорт министиэристибэтин тутаах үлэһиттэрэ кэлэн үлэлээтилэр. Бөлөх Октябрьскай нэһилиэгэр успуорт модульнай саалата тутуллааары матырыйаала барыта бэлэмнэнэн сытарын көрдө. Салгыы Боробулга аһаҕас дьоҕус стадион миэстэтин, Ытык Күөлгэ оонньуулар ыытыллыахтаах тутулла турар сүрүн эбийиэктэри, кыттааччылар, ыалдьыттар түһэр-хонор сирдэрин туругун кытта билистилэр, бүгүҥҥү күҥҥэ төһө бэлэмнээхпитин, туох үлэ бара турарын, туох ситэриллиэхтээҕин көрдүлэр-иһиттилэр.

Гаврил Мохначевскай оонньууга бэлэмнэнии бары эйгэтин хабан, култуура бырагыраамматын, туристическай маршруту, пресс-киин үлэтин, атрибутика сөбүлэһиитин о.д.а ыйытыыларга ымпыктаан-чымпыктаан сүбэтин-соргутун эттэ: *«Оонньууну бэлэмниир-гэ дирекция тэриммиккит сөптөөх суол. Үлэ болдьохторун сөпкө туруоран, биир да хайысхаҕа үлэ хаалымыан наада. Кыһалҕа үөскээтэҕинэ, тута дьүүлгэ таһааран кэмигэр быһааран иһиэххэйиҥ»,* — диэтэ.

«Манчаары оонньууларын» бэлэмнииргэ дирекция салайааччыта **Петр Захаров** иһитиннэрбитинэн, барыта 21 хамыыһыйа тэриллибит, ыалдьыттары түһэрэр-хоннорор эбийиэктэргэ өрөмүөн бара турар.

Таатта нэһилиэгин баһылыга Егор Павлов Амма уулуссатын суолун оҥоруутун, Өксөкүлээх Өлөксөй болуоссатын тупсарыытын туһунан эттэ, көҕөрдүү уонна ыраастыырдыы кыһалҕата син биир сытыытык турарын бэлиэтээтэ. Оттон Октябрьскай нэһилиэгин баһылыга Андрей Семенов модульнай успуорт саалатын тутуутугар графиктан хаалыы баарын, нэһилиэк дьоно түмсэн, федеральнай суол кытыытыгар өссө субуотунньуктуохтарын эттэ, оонньуу буолар кэмигэр ыалдьыттары таһар маршрутнай автобус сырыытын туруоруста.

Таатта улууһун баһылыга **Айаал Бурцев**: «Улууспутугар өрөспүүбүлүкэ өттүттэн болҕомто улахан: үп-харчы көрүүтүгэр даҕаны, үлэ хаамыытын билсиигэ даҕаны. Аҕыйах күн иһигэр СӨ Бырабыыталыстыбатын бастакы солбуйааччы Дмитрий Садовников икки министиэристибэни кытта, ол кэннэ инновация министирэ Василий Ефимов кэлэн бардылар. Улууспут хас биирдии олохтооҕо ыытыллыахтаах оонньууну инники күөҥҥэ туруоран, тэҥҥэ үлэлээн-хамсаан, таһымнаах оонньууну ыытыахтаахпыт», — диэтэ.

Маны таһынан улуус баһылыга Манчаары пуондатын салайааччытынан Клавдия Протопопова анаммытын билиһиннэрдэ. Түгэнинэн туһанан, Сардаана Кононова салайааччылаах улуустааҕы киин балыыһа пуондаҕа харчы туттарыытыгар биир бастыҥ көрдөрүүлээҕин, ити сатабыллаах салайааччыттан быһаччы тутулуктааҕын тоһоҕолоон бэлиэтээтэ, итиэннэ атын тэриллэргэ холобур буолаҕыт диэн махтанна.

Наталья ГРИГОРЬЕВА.
Таатта, Ытык Күөл.

санаа ситимэ

Олимпиада – олимпиецтарга эрэ буолбатах

Уоппускабытыгар Байкалга «Култушная» диэн сынньалаҥ базатыгар баран кэллибит. Сырыыбыт Парижка ыытыллыбыт XXXIII сайыҥҥы Олимпийскай оонньуулар кэмнэригэр сөп түбэспитэ.

Биһиги Саха сириттэн отучча киһи буолан, бары бииргэ тутуһан сырыттыбыт. Бары да чэгиэн-чэбдик олоххо тардыһар, бэйэ доруобуйатыгар кыһаллар дьон.

Көҥүл тустууга Виктор Рассадин Греция уонна Кытай тустууктарын хайдах курдук кыайталаабытын көрөн, бары сүрдээҕин астыммыппыт, сүргэбит көтөҕүллүбүтэ. Ол үөрүүлээх түгэн долгунугар оҕустаран, салайааччыбыт, «Путь к собственному здоровью» бырайыак салайааччыта, педагогическай наука кандидата, психолог, консультант **Александра Егоровна Ушницкая** көҕүлээһининэн Олимпиада туһунан тута лекция оҥорон, дьоммор сырдаппытым, кэпсээбитим, Саха сириттэн бу оонньууларга биэс спортсмен кыттарын киэн тутта иһитиннэрбитим. Ити кэмҥэ тустууктар Георгий Окороков, Айаал Лазарев, марафонец Сардаана Трофимова өссө күрэхтэһэ иликтэрэ.

Дьэ, итинтэн ыла күн аайы спорду сэҥээрээччилэргэ бэйэбит спортсменнарбыт хайдах кыттан иһэллэрин сонун быһыытынан кэпсээн-иһитиннэрэн испитим. Бары түмсэн Виктор Рассадин тустуутун, Сардаана Трофимова сүүрүүтүн көрбүппүт, бэйэбит спортсменнарбытыгар ыалдьыбыппыт. Ити курдук, Олимпиада барыбытын түмпүтэ.

Аны туран база дьаһалтатын дьиэтигэр теннистиир остуол баарыгар, күрэхтэһии тэрийбиппит. Барыта аҕыс киһи суруттаран кыттыбыта. Бары да сыһыаннаах дьон эбит. Онон сытыы оонньуулар буолбуттара. Күрэхтэһии түмүгүнэн Дьокуускай куорат 20 №-дээх орто оскуолатын үлэһитэ **Светлана Кириллова** бастаабыта. Иккис миэстэни сынньанар бөлөх салайааччыта **Александра Ушницкая** ылбыта. Оттон үһүс бириистээх миэстэҕэ Дьокуускайдааҕы Медкиин үлэһитэ **Зинаида Куприянова** тахсыбыта.

Кыайыылаахха А.Е. Ушницкая олохтообут өйдөбүнньүк бириинэ туттарыллыбыта. Ити курдук, биһиги сынньалаҥмытын көхтөөхтүк атааран, бары да сэргэхсийбиппит, астыммыппыт. Бу тэрээһиннэрбит «Олимпиада — олимпиецтарга эрэ буолбатах» диэн девиһинэн салайтаран ыытыллыбыта.

Александра Егоровна Ушницкая чэгиэн-чэбдик олоҕу тарҕатааччы инструктор буоларын быһыытынан Саха сирин дьонун анаан бу базаҕа муннньан, сынньалаҥы уонна бэйэ доруобуйатын бөҕөргөтүүнү бэркэ тэрийбититигэр улахан махтал! Ол курдук, «Култушнайга» сырыыбытыгар хас күн аайы кини көҕүлээһининэн сэрээккэлэр, эрчиллиилэр, сөтүөлээһиннэр, култуурунай сынньалаҥ тиһигин быспакка ыытылыннылар.

Петр ПАВЛОВ.

бэлиэ түгэн

Үтүө киһиэхэ үйэлээх өйдөбүнньүк

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Национальнай библиотекатын устуоруйаҕа саалатыгар үгэс быһыытынан сэргэх тэрээһин буолан ааста. Куттал суох буолуутун сулууспатын отставкаҕа полковнига, Саха сирин норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Чурапчы улууһун Алаҕар нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, успуорт бэтэрээнэ Сергей Васильевич Лыткин сырдык аатыгар анаммыт саҥа бэчээттэнэн тахсыбыт кинигэ сүрэхтэниитэ буолла.

Кинигэ халыҥ тастаах, элбэх ахтыылаах, С.В. Лыткин олоҕун бары кэрчиктэрин хабар аҕыс түһүмэхтээх, элбэх сэдэх хаартыскалардаах өйдөбүнньүк быһыытынан «Сайдам» тэрилтэҕэ бэчээттэнэн тахсыбыт.

Былырыын олохтон туораабыт киһини кэриэстээн, киниэхэ сүгүрүйэн бу тэрээһиҥҥэ элбэх киһи муһунна — биир идэлээхтэрэ, биир дойдулаахтара, бииргэ төрөөбүттэрэ, аймахтара, успуорт бэтэрээннэрэ… Көрсүһүү хаһан баҕарар буоларыныы, истиҥ быһыыгамайгыга барда.

Сергей Васильевич олоҕун, үлэтин туһунан элбэх ахтыы оҥоһулунна. Ол курдук, Куттал суох буолуутун сулууспатын бэтэрээнэ Афанасий Кириллин, СӨ норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ Василий Сорокоумов, СӨ үтүөлээх юриһа Игорь Николаев, спорт үтүөлээх маастара Степанида Артахинова, Алаҕар нэһилиэгин баһылыга Иван Оконешников, РФ, СӨ үтүөлээх бырааһа Вячеслав Александров, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ Семен Протодьяконов, Монреаллааҕы Олимпиада үрүҥ көмүс призера Александр Иванов уо.д.а. Сергей Васильевич киһи, доҕор, үлэһит быһыытынан майгытын, олоххо сыһыанын, көрүүлэрин туһунан истиҥник аҕынныллар. Кинилэр бары биир киһи курдук, С.В. Лыткин оҕо эрдэҕиттэн сүрдээх бэрээдэктээҕин, үтүө майгылааҕын, үчүгэйдик ыллыырын, улуу тренер Д.П. Коркиҥҥа үһүйуллубутун, кимиэхэ баҕарар көмөҕө кэлэргэ бэлэмин бигэргэттилэр.

Бэлиэ түгэҥҥэ Чурапчы улууһун бочуоттаах олохтооҕо Альбина Поисеева, көҥүл тустууга спорт маастара Гаврил Каприн ыыппыт эҕэрдэлэрэ ааҕан иһитиннэриллиннэ.

Тэрээһин кыттыылаахтара кинигэни бэрт кылгас кэм иһигэр оҥорон, бэчээттэтэн таһаарбыттарбыт С.В. Лыткин кэргэнэ Александра Петровна Лыткинаҕа уонна С.В. Лыткин бииргэ төрөөбүт бырaата Валерий Васильевич Лыткиҥҥа хаһан да сүппэт-симэлийбэт кэриэстэбил үтүө өйдөбүнньүгү күн сирин көрдөрбүттэригэр махталларын биллэрдилэр.

Үтүө киһи, истиҥ доҕор, бүгүрү үлэһит Сергей Васильевич Лыткин аатын үйэтитии өссө салҕанар. Кинигэ сүрэхтэниитигэр эппиттэрин курдук, аны сотору кэминэн төрөөбүт Алаҕарыгар (Чыаппараҕа) С.В. Лыткин пааматынньыга туруоҕа.

«Дьулурҕан».

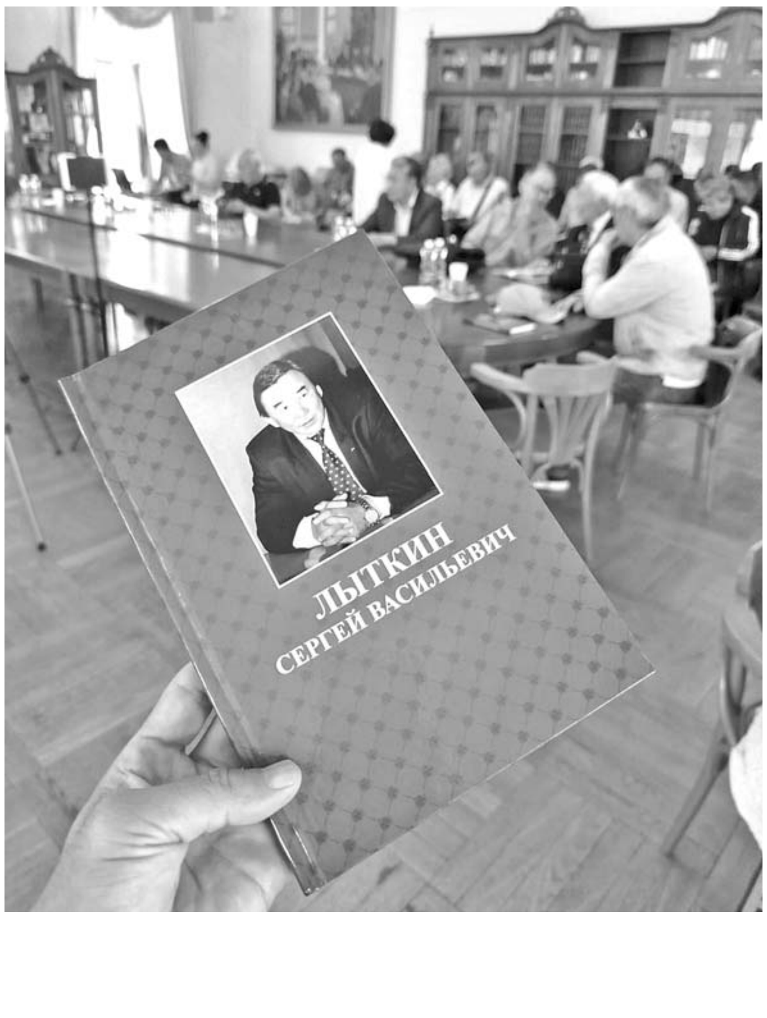

кэпсиэхпин баҕарабын

Коркин маанылаан илдьэ сылдьыбыт уола

Алексей балаҕан ыйын 14 күнүгэр 1959 сыллааахха Мэҥэ Хаҥалас оройуонун Доллу нэһилиэгэр төрөөбүт. Ийэтэ Куличкина Анна Иннокентьевна, олох эдэр эрдэҕиттэн холкуос пиэрмэтин ыарахан үлэтигэр эриллэ сылдьан, тымныйан ыалдьан бу олохтон эрдэ бараахтаабыт...

Ким эрэ туһунан сиһилии суруйуохху баҕарар буоллаххына, дьоруойун туһунан хайаан да үөрэтэн билиэхтээххин, кини төрдүн-ууһун, дьонноруп, өбүгэлэрин, төрдүлэрин-уустарын хайаан да билиэххин наада. Дьэ, ити сыалбын ситиһэр баҕа санааттан, эрдэттэн былаан оҥостон, быйыл сайын биир үтүө күн, Алексей төрөөбүт дойдутугар Төҥүлүгэ тиийэн, кини өбүгэлэрэ олохсуйбут сирдэригэр, ийэлэх аҕата олорбут алаастарыгар, ыал буолан олорон үлэлээн-хамсаан олорбут дойдуларыгар, Доллу нэһилиэгин Нөмүгү уонна Бэрдьигэстээх диэн алаастарга тиийэ сылдьан, олохтоох саастаах дьону кытта көрсөн, атах тэпсэн олорон кэпсэтэн, ирэ-хоро сэһэргэһэн, элбэҕи сиһилии билэн кэллим.

Сэттэ оҕо тулаайах хааланнар, огдообо аҕалара оҕолорун барыларын иитэр кыаҕа суох буолан, аҕыйах ыйдаах кыра кыыстарын **Тоняны** уонна кыра уолу **Алешаны** оҕо дьиэтигэр иттэрэ ыытарга күһэллибиттэр. Кыра кыыһы Бүлүүгэ, оттон Алешаны Өлүөхүмэ оҕо дьиэтигэр ыыппыттар. Онно тиийэн Алеша төрдүс кылааска диэри Токко нэһилиэгэр оҕо интэриинээт-оскуолатыгар үөрэнэр.

Коркин оскуолатыгар уһаарыллыы

Ол кэнниттэн Төҥүлү интэриинээт-оскуолатыгар олорон, бэһис кылааһы бүтэрбитин кэннэ, 1973 сыллаах күһүн үөрэх саҕана **Рома Цыпандины, Егор Борисовы, Тима Баишевы, Митя Сорокины** уонна Алешаны улахан убайа **Стручков Михаил Романович,** оччолорго физкультуура учуутала, Чурапчытааҕы тустуу оскуолатыгар илдьибит. Ол түгэни Алексей манных ахтар: «Тиийбиппит **Дмитрий Петрович Коркин** оҕолору дьарыктыы сылдьар этэ. Биһигини ыҥыран ылан, барыбытын үөһэ өттүгүтүн сыгынньахтаан, эргитэ-урбата сылдьан көрбүтэ, эппитин-сииммитин тутан-хабан ырыҥалаабыта уонна туһуннаран көрбүтэ. Ол кэмҥэ мин саамай кыралара, хачаайы көрүҥнээх этим. Атын уолаттары көрөн баран тутатына хаалларабын диэбитэ, миигин иһигэр улаханнык астыммата быһыылааҕа — тугу да саҥарбатаҕа. Кэлин убайым кэпсээн хаалларда быһыылааҕа. Онон улуу тириэньэргэ тустуунан эрчиллэ хаалларбытыгар убайбар **Михаил Романовичка** махталым мунура суох!».

Онон 1973 с. Алеша 6-с кылааска Чурапчы интэриинээт-оскуолатыгар үөрэнэр буолбута. Бу оскуолаҕа тиийэн Д.П. Коркин салайыытынан тустуунан утумнаахтык дьарыктаммыта. Сыыйа-баайа тустууга ситиһиилэр кэлэн испиттэрэ. Ол курдук, Алеша Новосибирскай куоракка тиийэн Дальнай Восток уонна Сибиир зонатыгар оҕолорго тустан бастакынан чемпион аатын ылан кэлбитэ. Ити курдук оскуола сылларыгар араас күрэхтэһиилэргэ олус ситиһиилээхтик тустан киирэн барбыта.

Сэттис кылаас кэнниттэн Дмитрий Петрович аҕыйах уолу талан ылан, сайын биир ый устата хаалларан, бэйэтэ дьарыктаабыта. Ол кэмнэ Хабаровскайдааҕы физкультурнай институт устудьуона **Анатолий Николаевич Константинов** сайыҥҥы сынньалаҥҥар Дмитрий Петровичка кэлэн көмөлөһө сылдьар этэ.

«Күнҥэ үстэ эрчиллэр этибит, күн аайы 10 км сүүрэрбит, спортивнай снарядтарга күүспүтүн хачайданарбыт, хайдах туран албас оҥоһуллары уонна тустуу хамсаныыларын быһааран биэрэрэ, киэһэтин бэйэтин кыра хоһугар киллэрэн киинэ көрдөрөрө. Һаһаа сылайарбыт, үксүн дьиэтигэр илдьэн аһатара»,— диэн Алексей ити сайын күүстээх эрчиллиини барбытын бэлиэтээн кэпсиир.

Онтон ити күһүн Д.П. Коркин Махачкала куоракка Али Алиев оскуолатыгар талан былбыт уолаттарын **(Керемясов Валера, Кульбертинов Коля, Сивцев Вася, Васильев Аркадий, Скрябин Сергей, Борисов Борис уонна Алеша Стручков)** илдьэн ый аҥаара эрчиллиигэ сырытыннарбыта. *«Али Алиев хаста да кэлэн дьарыктаспыта. Бүтүүтүгэр Дагестан чемпионатыгар тустубуппут. Онно Валера Керемясов, Коля Кульбертинов, Аркадий Васильев уонна мин ыйааһыммытыгар бастаабыппыт. Итиннэ көстүбүтэ, биһиги сайын хаалан эрчиллибит түмүкпүт. Онон ол сайыҥҥы дьарык түмүгүн Дмитрий Петрович сыаналаабыт буолуохтаах. Билигин өйдөөтөххө, оҕолору эрдэттэн талар эбит, ити уолаттар бары эрдэ ССРС спордун маастара буолбуппут»,*— диэн Алексей санаатын аһаҕастык этэр.

Бастыҥҥар кэккэлэригэр

Алеша оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии дьоруойа, генерал Карбышев чиэһигэр Белоруссияҕа Гродно куоракка ыытыллар Бүтүн Сойуустааҕы турнирга ситиһиилээхтик тустубута, ССРС успуордун маастарын толорбута. Бу оскуола оҕолорун ортотугар улахан ситиһии этэ.

Алеша саамай табыллан тустубут түһүлгэтигэр — Минскэй куоракка Александр Медведь бириинигэр норуоттар икки ардыларынааҕы турнирга – тириэньэр Михаил Степанович Скрябин салалтатынан күрэхтэспитэ, алтата тустан, утарсааччыларын барыларын ыраастык кыайталаан, «Бастыҥ техникатын иһин» диэн анал бириинии ылбыта. Кини тустуутун көрөн баран ССРС сүүмэрдэммит хамаандатын сүрүн тириэньэрэ Иван Сергеевич Ярыгин «Советскай спорт» хаһыакка интервьютугар: *«Открытием турнира является Алексей Стручков из Якутии — будущая замена Романа Дмитриева»,*— диэн үрдүктүк сыаналаабыта. Кэлин ол хаһыаты ааҕан баран олус соһуйбутум диэн Алексей билигин үөрэ кэпсиир.

1985 сыллааахха Орджоникидзе куоракка РСФСР чемпионата буолбута. Бу күрэхтэһиигэ аатырбыт тустууктардаах Хотугу Осетия киин куоратыгар, Россия уобаластарын, кыраайдарын уонна автономнай өрөспүүбүлүкэлэриттэн барыта 200-тэн тахса чулуу бөҕөстөр кэлэн тустубуттара. Манна бастаабыт уонна миэстэлэспит тустууктар салгыы сайын Дьокуускай куоракка ыытыллар ССРС чемпионатыгар кыттар быраабы ылыахтаахтара. Ол иһин ыйааһын аайы хабыр хапсыһыылар, күүстээх киирсиилэр буолбуттара.

Итинник улахан эппиэттээх түһүлгэҕэ Уус Алдан оройуонун «Лена» сопхуос тутууга маастара, успуорт маастара Алексей Стручков 48 кг, Чурапчыттан тириэньэр, бу иннинээҕи Россия чемпионаттарыгар иккис уонна үһүс буола сылдьыбыт, успуорт маастара Василий Алексеев 52 кг ситиһиилээхтик тустаннар, иккиэн кыһыл көмүс мэтээллэринэн наҕараадаламмыттара.

Дьокуускай куоракка ыытыллыахтаах ССРС чемпионата бу тиийэн кэлбитэ. Бу чемпионакка Саха сирин сүүмэрдэммит хамаандатын бэлэмнэнии сбора Мэҥэ Хаҥалас Төхтүрүгэр буолбута. Бу кэмҥэ сопхуос дириэктэринэн **Михаил Семенович Санников** үлэлиирэ, инньэ гынан тэрээһин боппуруостара, аһылык хааччылыыта уонна эрчиллэр усулуобуйа барыта олус үчүгэй этэ.

Ол да буоллар, бу күрэхтэһиигэ Алексей бэлэмэ төһө да үчүгэй буоллар, кэккэ биричииннэлэр баар буоланнар, кыаҕын ситэри туһанан тустубатаҕа. Ити туһунан кини миэхэ сонньуйан олорон кэпсээбитэ. Итинник соччото суох түгэннэр, көбүөр тула кэпсэтиилэр тустуук олоҕор баар буолаллар эбит. Итинтэн сылтаан Сойуус чемпионатын кэнниттэн Алексей тустуутун тохтоппута уонна дойдутугар Төхтүргэ эрчимнээхтик үлэтин саҕалаабыта.

Бөтүрүөбүс этиитин быһа гыммакка

Алексейы кытта дьиэтигэр чэйдии олорон, киһи ханнык хаачыстыбатын ордук сыаналыгын уонна сөбүлүүрүн диэн ыйытыыбар: «Чиэһинэй, үлэһит, дьулуурдаах уонна ыарахаттартан толлубат дьону сөбүлүүбүн»,— диэтэ.

«1977 сыл Чурапчы спортивнай интэриинээт-оскуолатын онус кылааһы бүтэрэрбитигэр, Дмитрий Петрович дьиэтигэр ыҥыран аһата олорон, салгыы ханна үөрэнэ барарбытын ыйыталаспыта. Онно мин Фрунзе куоракка инженер-механик үөрэҕэр барар санаалаахпын эппитим. Ону истэн баран Бөтүрүөбүс: «Баҕарбатаҕым да иһин, Дьокуускайга үлэлии киирэр буоллум, онно даҕаны эйиэхэ сөптөөх үөрэх баар ини, үчүгэйдик толкуйдан»,— диэбитэ.

Онон тириэньэрим этиитин быһа гыммакка, Саха государственнай университетыгар инженерно-техническай факультекка баҕам хоту тутуу инженерин үөрэҕэр киирбитим уонна бу үөрэҕи 1984 сыллааахха этэҥҥэ бүтэрэн, тутуу инженерин идэтин ылбытым»,— диэн идэтин талбытын туһунан кэпсиир.

Алексей бу талан ылбыт идэтинэн 1984 сылтан төрөөбүт дойдутугар, Мэҥэ Хаҥаласка өр сылларга тутууга олус ситиһиилээхтик уонна тахсылаахтык үлэлээбитэ. Улууһугар барыта 16 тутууну үлэҕэ киллэрбитэ, Амма улууһугар — 4, Чурапчы улууһугар — 4, Орто-Халымаҕа — 16 объект, барыта 40 улахан объегы тутан үлэҕэ киллэрбитэ. Бу барыта улахан суолталаах тутуулар этилэр: толору хааччыллыылаах аныгы дьиэлэр, оскуолалар, оҕо дьиэлэрэ, кулууптар, фермалар о.д.а.

Өр сылларга олоҕун спорт эйгэтигэр анаан, улахан ситиһиилэрин иһин уонна Сахатын сирин сайдарын туһугар таһаарыылаахтык, эҥкилэ суох үлэлээбитин сыаналаан, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Президенэ бэйэтин Бочуотунай грамотатынан наҕараадалаабыта. Алексей Романович Мэҥэ-Хаҥалас улууһун Доллу нэһилиэгэ сайдыытыгар, билиҥҥи бириэмэҕэ салайар үлэҕэ бэйэтин дьоҕурунан олук уурууспут, төрүттэрин үлэлэрин дьоһуннаахтык салҕаабыт киһинэн буолар. Мэҥэ-Хаҥалас улууһун Бочуотун кинигэтигэр киллэриллибитэ, Доллу уонна Төҥүлү нэһилиэктэрин бочуоттаах олохтооҕо, Саха Өрөспүүбүлүкэтин тутууга бочуоттаах тутааччыта, Орто Халыма улууһун Сватай уонна Алыка-Күөл нэһилиэктэрин бочуоттаах олохтооҕо.

Доҕорбут Алексей Романович үлэ-хамнас үөһүгэр урукку эрчимнээх тэтимин ыһыктыбакка, элбэх былааннаах сүүрэ-көтө сылдьар.

Биһиги, Өлүөхүмэ кытта Чурапчы интэриинээт-оскуолатыгар биир кылааска үөрэммит доҕотторо, кини улахан ситиһиилэринэн киэн туттабыт уонна уолбутугар эрдэлии тэтимин ыһыктыбакка, эрчимнээхтик сылдьан, уһун дьоллоох олоҕу олорорутугар баҕарабыт!

Дмитрий ЕГОРОВ,
СӨ наукатын уонна үрдүк үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ,
СӨ үөрэҕириитин туйгуна.

ахтан, санаан аастахха

Маҥнайгы көлүөнэ тустууктар ыллыктара

Николай Николаевич Волков Москватааҕы үрдүкү тренерскэй оскуоланы бүтэрбит дипломнаах, сахалартан бастакы тустуу тренэрэ, тустуу аҕата, профессора, дипломата буолар. Кинилиин бииргэ алтыспыт буолан, бэрт элбэҕи истибитим уонна билбитим.

Бириэмэ баран истэҕин аайы маҥнайгы көлүөнэ тустууктар тренердэрэ: Иван Морозов, Арташес Карапетян, Василий Румянцев, Илья Павлов, Николай Давыдов, Семен Зедгенидзев, Кирилл Григорьев, ону тэҥэ улахан тустууга суолу аспыт, номоххо киирбит инники көлүөнэ тустууктар сыыйа-баайа ахтыллыбат буолан бардылар. «Уруккубутун билбэт буоллахпытына билиҥҥибит суох, билиҥҥибит суох буоллаҕына инникибит суох» диэн өс хоһооно баар. Онон Н. Н. Волков кэпсээниттэн, кылгас соҕус да буоллар, инники көлүөнэ тустууктар ситиһиилэрин сырдатары сөптөөҕүнэн ааҕабын.

1959 с. Ленинград куоракка Арассыыйа норуоттарын II спартакиадата буолбута. Онно сахалартан бастакынан Н. Н. Волков судьуйалыыр чиэскэ тиксибитэ. Манна кыттыбыттара: Николай Гоголев (52 кг), Сергей Иванов (57 кг), Владимир Варламов (62 кг), Дмитрий Данилов (73 кг), Василий Румянцев (87 кг).

Николай Гоголев үс киһини утуу-субуу хотон полуфиналга тиийэр. 4 киһи хаалар, ол иһигэр оччолорго 1-кы разрядтаах, кэлин аан дойду 5 төгүллээх чемпиона буолбут Али Алиев баара. Николай сэрэбиэй быһыытынан Сойууска биллэр Арассыыйа чемпиона Асхат Шайхутдиновы кытта тустар. Оччолорго тустуу 12 мүн. уонна хайаан да партердаах тустуу хапсыһыыта икки өртүттэн киириилээхтахсыылаах буолар. Биһиги бөҕөспүт Асхаты икки атаҕыттан хабан ылаат, өрө кулахачытан таһааран, көбүөргэ муостаппакка да лаппаакытыгар уурар. Утарылаһааччы киитэрэйдээн, албыннаан дөйбүтэ буолан хаалар, айдаан бөҕө буолар. Асхаты биһиги киһибит төбөтүнэн быарга охсон уҥна диэн быһаараннар, Гоголевы устан кэбиһэллэр. Ити күрэхтэһиигэ Гоголев балыллыбатаҕа буоллар, бастыан сөп эбит. Ол оннугар 1962 с. Гоголев итэҕэтиилээхтик сахалартан бастакы Арассыыйа чемпиона буолар.

Ити күрэхтэһиигэ Дмитрий Данилов Арассыыйа чемпиона Тотрову (Хотугу Осетия), Цокаевы (Омскай) тэбэн түһэртээн, лаппаакыларыгар ууран элбэхтэри соһутар. Ити сыл “Труд” общество киин сэбиэтин күрэхтэһиитигэр 3-с миэстэ буолан, сахалартан аан маҥнай спорт маастара буолар.

1961 с. ССРС чемпионатыгар Таллин уонна Минскэй куораттарга 7 саха уолаттара кытталлар. Хамаандаҕы Н. Н. Волков салайан илдьэр. Бараларыттан ордук Дмитрий Данилов тустар. Кини Сойуус чемпиона Владимир Горбатенколыын, Сойуус призера Коханы (Эстония) кытта тэҥнэһэр.

Уолаттар Арассыыйа көбүөрүгэр тэҥнэ анньыһар буолбуттара көстөр. 1962 с. Семен Дмитриев ССРС чемпионатыгар төрдүс миэстэ буолар. Ити сыл Н. Гоголев, А. Захаров, Э. Гегеев Арассыыйа чемпионнара уонна призердара буолаллар. Итинтэн ыла саха уолаттара аан дойду көбүөрүгэр тахсан бараллар.

Аан маҥнай 1963 с. Махачкалаҕа Николай Гоголев, Алквиад Иванов РСФСР хамаандатыгар киирсэн, Иран пехлеваннарын кытта тустубуттара. Онтон 1964 с. РСФСР хамаандатыгар киирсэн, Монголияҕа тустубуттара. Хамаандаҕа Алквиад Иванов, Петр Алексеев, Елкан Тедеев, Юрий Шахмурадов, Юрий Аветисян, Курбан Агаев, Бимбулат Дзуцев, Геннадий Андиев киирбиттэр. Бу күрэхтэһиигэ Н. Н. Волков тренер уонна судьуйа быһыытынан тахсыбыта.

1964 с. сайыныгар Н. Н. Волковтаах туруорсан, Арассыыйа чемпионата Саха сиригэр буолбутугар — түөрт чемпион, түөрт призер пъедесталга тахсыбыттара. Ити сыл Н. Н. Волков аан дойду студеннарын чемпионатыгар Болгарияҕа саха түөрт уолун илдьэ тахсар. Николай Захаров иккис, Константин Леонтьев үһүс буолаллар.

1966 с. аан дойду кыра чемпионатыгар аан маҥнай Тбилиситээҕи норуоттар икки ардыларынааҕы турнирга Н. Н. Волков Сойуус старшай тренерэ Дякиннааҕы кытта быһа кэпсэтэн, түөрт саха уолун илдьэ тахсар. Грузиннары кытта сыһыан олохтуур сыалтан, муоска толору ханньаах кубан биэрбиттэрин, тост этэн баран, түгэҕэр диэри түһэрэн кээспит уонна охтон түспүтэ үһү диэн номох баар. Онтон ыла грузиннарга олох ытыс үрдүгэр сылдьыбыта эбитэ үһү. Бэйэтэ, ыйыттахха, мүччүк гынан баран, арыый сымнатан кэпсиир этэ. Вячеслав Карпов, Петр Алексеев, Петр Попов улахан ситиһиилээхтик тусталлар. Эдэр уолаттар: В. Карпов, А. Ермолаев, И. Федосеев, С. Морфунов, С. Макаров уо. д. а. Сойууска оҕолорго уонна эдэр уолаттарга чемпион буолбуттара.

1960-с сылларга Н. Н. Волков көҕүлээһининэн Саха сирин хамаандата Дагестан хамаандатын кытта матчевай көрсүһүүгэ оҥорон туралллар. Көрсүһүү 4:4 тэҥнэһиинэн түмүктэммит. Кэлин мин ССРС көҥүл тустууга федерациятын Президиумун чилиэнэ буола сылдьан, Дагестаҥҥа Союз күрэхтэһиитигэр сырыттахпына, номох буолбут улуу тренер Дэги Багаев, Н. Н. Волкову итиитик ахтан эҕэрдэ ыыппыта. Биир дьиктитэ диэн, ол матчевай күрэхтэһиигэ Дагестан тустууктарыттан биир да киһи үрдүк үөрэҕэ суох эбит. Биһиги тустууктарбыт бары үрдүк үөрэхтээхтэр буолан биэрбиттэр.

Биһиги инники көлүөнэ тустууктарбытын ырытан көрбүппүт, манньк хартыына буолан таҕыста:

— Максим Сибиряков нууччча тылын учуутала, республикаҕа биллэр-көстөр партийнай деятель. Түөрт оройуоҥҥа райком 1-кы сэкиритээринэн үлэлээбитэ, норуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, үс уордьаннаах, 89 сааһыгар диэри олорбута, бүтэһик күннэригэр диэри хаһыаттарга сүрдээх проблемнай ыстатыйалары суруйар этэ.

— Николай Гоголев сахалартан Арассыыйа маҥнайгы чемпиона, усторуйа билимин хандыытаата, историко-юридическай факультет маҥнайгы декана, СГУ проректора этэ.

— Петр Гаврильев геолого-минералогическай билим дуоктара, профессор, СӨ биир биллэр-көстөр учуонайа этэ. Научнай үлэлэрэ дойду уонна тас дойдулар сурунааллрыгар бэчээттэнэллэрэ, үрдүк сыаналыы ылара.

— Сергей Иванов геолог, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан кавалера, көмүс промышленноһын бэтэрээнэ этэ.

— Николай Алексеев физика-математика билимин хандыытаата, ХИФУ профессора этэ. Көҥүл тустуу талааннаах пропагандиһа. Кини аатынан Нам оройуонугар сыллата турнир буолар. Ол турнир кыайыылаахтара Азия, Европа, аан дойду чемпионнара буолуталаабыттара.

— Владимир Данилов самбоҕа аҕам саастаахтарга аан дойду хас да төгүллээх чемпиона. Республикаҕа биллэр тойуксут, оһуохай таһаараачча. Хас да хоһоон кинигэлэрин ааптардара.

— Дмитрий Данилов сахалартан маҥнайгы спорт маастара, үөрэҕирии министерствотын ытыктабыллаах үлэһитэ, тутаах дуоһунастарга үлэлээн сылдьыбыта. Дириҥ ис культуралаах, духовнай баайдаах интеллигент киһи этэ.

— Петр Попов Советскай Союз биир саамай техникалаах тустууга, Арассыыйа, ССРС Сэбилэниилээх күүстэрин чемпиона. Райисполком, партком, райком сэкиритээрдэринэн, спорт министиринэн үлэлээбитэ. Харчытын-үбүн бэйэтэ булан, көҥүл тустуу туһунан түөрт кинигэни таһаартарда. Тустуу бэтэрээннэрин бырабылыанньятын биир актыыбынай чилиэнэ.

— Николай Босиков саамай талааннаах, тустуу ымпыгынчымпыгын иһиттэн билэр, күн бүгүҥҥүгэр диэри тэҥнээҕэ суох радиокомментатор этэ. Биология билимин хандьыытаата, үгүс научнай үлэлэрэ интэриэһи тардаллара.

— Владимир Варламов өрөспүүбүлүкэ биир биллэр-көстөр, ытыктанар суруналыыһа этэ.

Ити курдук, маҥнайгы көлүөнэ тустууктар уонна тренердэр Василий Румянцев, Николай Волков, Илья Павлов, Николай Давыдов уо. д. а. туһунан элбэҕи кэпсии туруохха сөп.

Билигин көбүөргэ эрчийэ сылдьар тренердэр Федот Соловьев, Иннокентий Кочкин бэтэрээннэргэ аан дойду чемпионнара буоланнар, бэйэлэринэн холобур биэрэллэр.

Билиҥҥи көлүөнэ тустууктар инники көлүөнэ тустууктар холобурдарыгар олоҕуран бэрээдэктээхтэр, үөрэххэ, билиигэ дьулуһаллар. Күүстээх уонна техникалаах эрэ буолбакка, көбүөргэ эр санаалаах, куттаммат буолууга, кыайыыга дьулуһууга үөрэнэллэр. Сиэрдээх, чиэһинэй, эйэлээх буолууга тардыһаллар.

Улуу тренер Дмитрий Коркин ситиһиитин олуга туоха этэй диэн толкуй киирэр. Кини бэйэтэ баара-суоҕа бастакы разрядтаах тустуук этэ. Ситиһиитэ бэрээдэккэ, дьулуурдаах буолууга, билимҥэ олоҕурар этэ. Саха сирин араас муннуктарыттан мэник-тэник, бэрээдэктэринэн оччо ыраапатах оҕолор кэлэн тосту уларыйан тахсаллара, Коркины ытыгылаан “Петрович” диэн эрэ ааттыыр буолаллара. Дмитрий Коркин научнай тэтэрээттэрэ өссө да ситэ үөрэтиллэ иликтэр. Сорох өртүн ылан көрөр эбит буоллахха, бэрээдэги уонна билиини бастатан туран ирдиир эбит.

Макар ЯКОВЛЕВ,
ХИФУ бэрэпиэссэрэ,
Саха сирин тустууга федерациятын бастакы президенэ.